

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การศึกษาพุทธสถาปัตยกรรมในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ชื่อนักศึกษา	นายสุวิทย์ เตชรุ่งถวิล
สาขาวิชา	ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
ภาควิชา	ศิลปสถาปัตยกรรม
ปีการศึกษา	2543

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษางานพุทธสถาปัตยกรรมในช่วงเวลาเชื่อมต่อการเสียดวงศรียุทธครั้งที่ 2 กับสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 1 การเกิดของงานพุทธสถาปัตยกรรมดังกล่าวนี้เป็นพุทธสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในข้อจำกัดของเวลาและสถานที่ (Time & Space) ที่แตกต่างและอยู่ห่างจากราชธานีอยุธยาเดิม เป็นงานที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาแห่งการฟื้นฟูสภาพบ้านเมืองขึ้นใหม่ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และความสำเร็จของงานฟื้นฟูเกิดขึ้นอย่างแท้จริงในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ดอมา

การศึกษาสามารถแยกออกเป็น 2 ประเด็น คือ

1. การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ พบว่าในช่วงระยะเวลา 15 ปี ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะศึกสงคราม ผู้คนยังอยู่ในภาวะสับสน อันเนื่องมาจากเพิ่งเสียดวงศรียุทธธานี รูปแบบของงานพุทธสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้น จะเป็นการซ่อมแซมอาคารเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นส่วนมากเนื่องจากข้อจำกัดของแรงงานช่างฝีมือและวัสดุก่อสร้าง การนับถือศาสนาอยู่ในรูปของการเน้นบุญฤทธิ์วิหยาคมมากกว่า การนับถือพุทธศาสนาในรูปแบบมนุษยนิยมที่อยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง ต่างจากงานพุทธสถาปัตยกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่มีแนวคิดต่างออกไป พระองค์สามารถใช้ศาสนาเป็นหลักการหนึ่งในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม ให้คนในสังคมยอมรับในสถานะของพระองค์ได้โดยดุษฎี การเกิดของงานในสมัยรัชกาลที่ 1 มี 4 ลักษณะ คือ

1) บูรณะพระอุโบสถเดิมที่มีอยู่ และตกแต่งรายละเอียดเพิ่มเติม ซึ่งพบว่าเป็นวัดที่อยู่ในฝั่งธนบุรีที่มีชุมชนเดิมขนาดใหญ่อาศัยอยู่

2) บูรณะพระอุโบสถเดิมแต่เปลี่ยนประโยชน์ใช้สอย

3) รื้อพระอุโบสถเดิม และสร้างใหม่ให้ใหญ่สวยงามกว่าเดิม โดยมากเป็นวัดที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของพระองค์ เพื่อประโยชน์ในการเสริมบุญญาธิการของพระองค์

4) ก่อสร้างใหม่ทั้งหมด

2. การศึกษาเชิงสถาปัตยกรรม พบว่ารูปแบบผังบริเวณยังคงลักษณะผังแกนเดี่ยว เน้นความสำคัญของพระอุโบสถ ซึ่งพบบ้างที่เป็นผังแกนคู่ โดยหันพระอุโบสถออกสู่ทางสัญจรหลัก ความสำคัญดังกล่าว แสดงออกโดยพระระเบียงคดที่สร้างขึ้นล้อมเขตพุทธาวาส อันเป็นลักษณะเฉพาะที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 1

ลักษณะหลังคาในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จะแบ่งออกเป็น 2 ชั้น โดยชั้นกลางคลุมห้องพระอุโบสถ และชั้นนอกคลุมพื้นที่เฉลียงหน้าแตกต่างจากสมัยรัชกาลที่ 1 ที่มีหลังคาคลุมห้องพระอุโบสถกลางถึง 2 ชั้น และมีชั้นนอกอีก 1 ชั้นคลุมพื้นที่เฉลียง รูปแบบหลังคาที่พบในสมัยรัชกาลที่ 1 มี 3 ลักษณะ ได้แก่

- 1) แบบมีหลังคาคลุมเฉลียงหน้า พบในพระอุโบสถที่บูรณะอาคารที่มีอยู่เดิม
- 2) แบบมีมุขลดคลุมพื้นที่เฉลียง พบในพระอุโบสถที่บูรณะอาคารที่มีอยู่เดิม
- 3) แบบหน้าจั่วมุขลดโดยมีหลังคาปีกนกได้แผงจั่วจำนวนหลายดับ ต่อเนื่องจากด้านหน้าสู่ด้านข้าง มักพบในพระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่

ลักษณะหน้าบันในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่ปรากฏแน่ชัด แต่พบว่าแต่เดิมในพื้นที่บางกอกมี 2 ลักษณะ คือ

- 1) รูปพระนารายณ์ทรงครุฑในพระอุโบสถขนาดใหญ่มีหน้าจั่วมุขลด
- 2) รูปจั่วพรหมพิศตร์ในพระอุโบสถขนาดเล็ก

หน้าบันของพระอุโบสถที่บูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 1 จะมีลวดลายเครือเถากำหนัด โดยมีลายประธานกลางเป็นเทพพนม หรือ เทวดาประทับบนปัทมอาสน์ ปลายซ่อเป็นรูปพุ่มช่อหางโต มีบ้างที่เป็นรูปสัตว์หิมพานต์ ส่วนหน้าบันของอาคารที่เป็นองค์ประกอบร่วมของผังบริเวณวัดยังคงพบลายประธานเป็นเทพพนม และปลายซ่อของลายประกอบเป็นรูปสัตว์หิมพานต์เป็นส่วนใหญ่ สำหรับหน้าบันของพระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่มักพบว่ามีลายประธานเป็นพระนารายณ์ทรงครุฑและพระอินทร์ทรงช้าง

ลักษณะผังพื้นและฐานอาคาร พบว่ามีสัดส่วน 1 ต่อ 2 ในส่วนห้องโบสถ์ ซึ่งหากรวมพื้นที่เฉลียงหน้าและหลังแล้วสัดส่วนความกว้างต่อความยาวเท่ากับ 1 ต่อ 3 ยกเว้นพระอุโบสถที่สร้างใหม่โดยมีฟาไลด้านข้าง จะยังคงมีสัดส่วน 1 ต่อ 2.1 เหมือนเดิม ฐานอาคารในสมัยอยุธยาเป็นฐานบัวและแอ่นท้องช้าง ซึ่งในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ยังคงมีอยู่บ้าง แต่ในสมัยรัชกาลที่ 1 ลักษณะนี้ปรากฏน้อยจนถึงกับไม่มีอีกเลย

รูปด้านอาคารแต่เดิมมักมีลักษณะแคบยาว ไม่มีฟาไลด้านข้างผนังด้านสกัดจะมีประตูกลางเพียงประตูเดียวหรือมีสองประตูซ้ายขวา ซึ่งเปลี่ยนไปในสมัยรัชกาลที่ 1 บางแห่งมีฟาไลด้านข้างทำให้อาคารดูไม่แคบยาวอีกต่อไป ผนังด้านสกัดของพระอุโบสถที่บูรณะยังคงมีสอง

ประดู แต่หากเป็นพระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่มักมี 3 ประดู อันเป็นรูปแบบที่มีมาแต่เดิมในราชธานีอยุธยา จำนวนห้องโถงโบสถ์จะเป็นเลขคี่ตั้งแต่ 5 ถึง 9 เสมอ ส่วนเสาก่อประดับผังพบมากในสมัยรัชกาลที่ 1

ซุ้มประตูหน้าต่างในสมัยรัชกาลที่ 1 มักตกแต่งด้วยเครื่องยอดมณฑปหรือซุ้มบันแถลงที่มีลักษณะเฉพาะ

กันทวยไม้แกะสลักในสมัยรัชกาลที่ 1 ประกอบด้วยสามส่วน ลักษณะเพรียวยืดเหมือนศิลปะในช่วงอยุธยาตอนปลาย

ลักษณะซุ้มเสมา พบในรูปแบบที่มีมาแต่ครั้งอยุธยาตอนปลายที่เกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่บางกอก สืบต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นรูปแบบ "กุ่มข้าง" พบทั้งที่เปิดสองหน้าและสี่หน้า

รูปแบบเจดีย์ย่อมุมในสมัยรัชกาลที่ 1 จะมีองค์ระฆังค่อนข้างบางลง ยึดตัวสูงขึ้นไปมีบัวกลุ่มรับองค์ระฆัง และมียอดบัวกลุ่มแทนปล้องโฉนเสียด้านใหญ่

อย่างไรก็ตามการศึกษานี้มีจุดประสงค์สำคัญประการหนึ่ง คือ เป็นการเปิดประเด็นเพื่อเป็นแนวทางต่อผู้ที่สนใจสืบค้นต่อไปในอนาคต

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

Thesis Title **A Study on Buddhist Architecture from the Period of King Taksin the Great to the Period of King Rama the First.**

Name **Mr. Suwit Taycharungtawin**

Concentration **History of Architecture**

Department **Architecture and Related Arts**

Academic Year **2000**

Abstract

This thesis concentrate on the study of Buddhist Architecture from the end of Ayudhaya to the beginning of Rattanakosin period. The character of Buddhist Architecture of this era was resulted from the limitation of the situation at the time and the place which was different and far distant from the old capital of Ayudhaya. Architecture during the reign of King Taksin the Great was mostly of reconstructed and repaired. The successful development of Architecture can only realized during the reign of King Rama the First. This research looks into two aspects.

1. Historical : During the fifteen years reign of King Taksin the Great, the country was in time of war, people were disoriented after the fall of Ayudhaya. Resulted from a long wearily war time period, cause the lack of good craftsmen and construction materials. Buddhist Architecture often were just restoration of existing buildings. Religious believe of this time was more a believe in super natural power than of realistic teaching of Buddha. On the other hand King Rama the First has used the religious teaching to help organize social orders.

We can categorize Buddhist Architecture during the reign of King Rama the First into four types.

1) Referbish existing Ubosot

These samples can be found in Thonburi area where there were large settlement.

2) Restoration of existing Ubosot but to serve other functions.

3) Demolish existing Ubosot and built completely new Ubosots which usaully are larger, and more beautiful. Most of these Ubosot were of significant historical value. And usaully use to increase the King virtue.

4) Built completely new Ubosot.

2. Architectural : Site plannings are usually to a single axis with the Ubosot take president and facing mayor traffic may be water way or road. And to strenghten these importance, a roofed over terrace were built around the Ubosot to signify Buddhavas (area separate from monk's quarter) which is typify character of Buddhist architecture of King Rama the first period. Some pararell double axis can also be found when minor Ubosot were built.

Ubosots built During King Taksin Period, the roof of Ubosot often two tiers. The middle being the highest cover over the area of front and rear terrace of Ubosot. Where as during King Rama the First Period there usaully be two tiers over the body of the Ubosot and the lowest tier cover the front and rear terraces.

There are three types of roofing designs in King Rama the first period.

- 1) One charactorize by a leanto roof over the front porch.
- 2) Tiered roof over front and rear porch.
- 3) Tiered roof with the lowest tier being hip shape that sometime continue around the building. Often find in completely new building.

Gable design during King Taksin Period had no speci character. But found in Bangkok area to have two distinct charactors.

1) Gable with Narai : (Visnu) standing on the shoulder of Garuda, often find on large Ubosot.

2) Gable with geometric design.

Gable of restored Ubosot under King Rama the First reign often has foliate spirals inspired decoration with at the center of the composition being of Thep Phanom posture or Thepa (angel) sitting on lotus-seat. At the end of the foliate spirals (pum cho hang to) sometime emerge mythical animals. The Gable motive for a newly built Ubosot, the central figure ofen of Narai standing on Garuda or Intra at on an elephant.

Plan of Ubosot are of rectangular shape with one to two proportion and one to three when added front and rear porch. When Ubosot design with side porches the proportion as a whole would still be one to two. As for base of Ubosot the section profile is of lotus petal. During Ayudhaya period the base has a slight curve down toward the middle which influence some of the Ubosot built in King Taksin Period but

rarely see in the building done during King Rama the First reign.

Elevation of the building is often long and narrow with no side porches. There is only one door at the center of the front or two doors in the front wall. This has changed under King Rama the First Period which in some buildings there are side porches added, so the building does not look too long and narrow. There are two doors on front and back wall same as old Ubosot. In the case of a new Ubosot built during this time he still followed the tradition of Ayudhaya Period with 3 doors at each end of the Ubosot. There usually are 5 to 9 spans to the length of Ubosot, the number of spans would be of uneven number.

Door and window decoration either of tall spire in the shape of a traditional crown (Yodmonthop) or a Buntalang in the Period of King Rama the First are long and slender like of Ayudhaya period.

Sema housing's form of King Rama the First Period are a traditional continuing from Ayudhaya period in a form of the cover of elephant seat. Found in both open on two or four sides. Chedi during King Rama the First reign often has redented corners, the bell reign are tall and slender. The spire are formed with graduated lotus blossom instead of graduated flatten spheres.

The main objective of this study is to stimulate and offer direction to those who want to do further research.

กิตติกรรมประกาศ

อระหัง สัมมาสัมพุทธโศ ภาคะวา พุทชัง ภาคะวันตัง อะภิวาเทมิ
สะวากขาโต ภาคะวะตา ชัมโม ชัมมัง นมัสสามิ
สุปะฏิปันโน ภาคะวะโต สวากะสังโฆ สังฆัง นะมามิ

กราบบูชาพระรัตนตรัยดังกล่าว ตลอดจนพระสยามเทวาธิราช และวีระกษัตริย์ไทย
ทุก ๆ พระองค์ ที่ปกป้องให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ในห้วงวิภูสังสาร จนสามารถทำงานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จ
ลง

กราบบูชาพระแม่ธรณีแห่งพื้นที่ แม่พระคงคาที่โอบล้อมดินแดนที่ข้าพเจ้าถือกำเนิด
อันได้แก่กรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นส่วนหนึ่งที่ดลบันดาลให้ข้าพเจ้ามีจิตวิญญาณสนใจในงาน
ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย อันเป็นสมบัติแห่งแผ่นดินมารดรที่ต้องใช้ปัญญาในการสืบค้น

กราบบูชาพระคุณครูบาอาจารย์ ที่อุทิศร่างกาย และแรงใจในการบ่มเพาะปัญญาในตัว
ศิษย์เสมือนประทีปนำทางสู่ความกระจ่างแห่งองค์ความรู้ อันได้แก่ อาจารย์เสนอ นิลเดช และ
อาจารย์วนิดา พึ่งสุนทร ที่คอยตรวจทานเนื้อหาและให้แนวทางในการวิจัยจนสำเร็จลุล่วง
ตลอดจนเหล่าคณาจารย์ทุกท่านในสาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่ให้ความรู้และคำปรึกษาตลอดมา รองศาสตราจารย์วิวัฒน์ เตมียพันธ์ุ และ อาจารย์วัชร
วัชรสินธุ์ ที่ได้ถามและให้กำลังใจ

กราบบูชาพระคุณนายเจียงเว้ง แซ่แต้ ผู้เป็นบิดา และ นางเพ็ญเฮี้ย แซ่จิว ผู้เป็น
มารดาที่ให้กำเนิดชีวิต และส่งเสริมในการศึกษาของลูกตลอดมา เป็นกำลังใจให้มีชีวิตอยู่ต่อไป
เพื่อตอบแทนพระคุณ กราบขอบพระคุณคุณพ่อณรงค์ และ คุณแม่เฉลียว นิลม่วง ที่เป็นกำลังใจ
และมอบความรัก ความปรารถนาดีต่อลูกชายคนหนึ่ง และขอขอบคุณ นางวิชุดา เตชรุ่งถวิล
ที่เป็นทุกสิ่งในชีวิต ร่วมคิดและช่วยเหลือให้งานนี้ลุล่วงลง

ขอขอบพระคุณนักเขียน นักวิจัยหลายท่านที่ทำให้มีหนังสือดี ๆ อ่าน และแตกองค์
ความรู้เป็นประโยชน์ในการค้นคว้า อาทิ เช่น ท่านประยูร อุลุชาฎะ , รองศาสตราจารย์ ดร.
สันติ เล็กสุขุม , รองศาสตราจารย์สมใจ นิมเล็ก , ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ , รองศาสตราจารย์
อนุวิทย์ เจริญศุกกุล , ม.ร.ว.แห่งน้อย ศักดิ์ศรี , ดร. สุเนตร ชุตินทรานนท์

ขอขอบพระคุณ คุณมานิจ ช่างสุพรรณ ในความช่วยเหลือ และตรวจทานภาษา
อังกฤษที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอขอบพระคุณ คุณแนวรัตน์ ศิลบุตร ที่ตรวจรูปแบบวิทยา
นิพนธ์และให้คำแนะนำ ขอขอบคุณ คุณสายสวาท พงษ์วิธิ ที่เป็นธุระในการทำเรื่องลงทะเบียน

เรียนมาตลอดระยะเวลา 5 ปี ขอขอบคุณคุณบุญทรัพย์ มั่นหมาย ที่แจ้งประกาศภายในคณะให้ทราบโดยตลอด

ขอบคุณนายจมร ประักษ์ประลัย ที่เป็นเพื่อนอ่าน และถกปัญหา ทำให้เพื่อนรักการอ่านหนังสือวิชาการมากกว่า 15 ปี และจุดประกายแห่งการศึกษาปริญญาโท

ขอขอบคุณเพื่อนนักคิด นายวทัญญู เทพหัตถ์ คุณสรพัชญ์ สิริสิงห์ ที่ช่วยรังวัดและเอื้อเฟื้อยานพาหนะในการทำงานวิจัยอยู่เนือง ๆ ขอขอบคุณคุณมนตรี สุบรรณกุล และคุณศรัณย์ สุนทรสุข ที่ช่วยทำงานรังวัด คุณจิตตินาถ ดีทรัพย์ และ คุณสุภาพรรณ ทาเปี้ยว ที่ช่วยพิมพ์ภาพและเนื้อหาวิทยานิพนธ์ด้วยคอมพิวเตอร์

ขอขอบคุณบริษัทเดียบอร์น สตาร์ท ดีไซน์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด ที่ทำให้ผู้วิจัยทราบข้อมูลทางโบราณคดีในพระราชวังเดิมของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหลายเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

ขอขอบคุณญาติ และน้อง ๆ ทุกท่าน อาทิ คุณสุจิตพงษ์ คุณสุพรรณิ คุณสุวารี และคุณรสรุท ที่ส่งกำลังใจในการทำงานตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณต้นไม้ที่ทำให้เรามีเอกสารค้นคว้าและมีกระดาษใช้เขียนเพื่อบันทึกงานวิจัยเป็นลายลักษณ์อักษร

และสุดท้ายขอขอบพระคุณผู้ที่สนใจและมีแนวโน้มแตกประเด็นทางการศึกษานี้ให้กว้างขวางออกไปทุกท่าน

คำนำ

การศึกษาหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษาพุทธสถาปัตยกรรมในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเปิดประเด็นการศึกษาและตอบคำถามที่มีผู้สงสัยมานานว่า งานพุทธสถาปัตยกรรมในช่วงเวลาแห่งการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง จวบจนถึงรัชกาลที่ 1 มีความต่อเนื่องกันอย่างไร การศึกษานี้เป็นการยากหากสืบค้นเฉพาะรูปแบบสถาปัตยกรรม แต่หากมองให้ลึกถึงกระบวนการสร้างสรรค์งานพุทธสถาปัตยกรรมโดยมีปัจจัยรอบข้างเป็นองค์ประกอบแล้ว เราจะพบคำตอบบางประการได้ นอกจากนี้การศึกษางานพุทธสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 1 ในตัวอย่างการศึกษาที่มากพอ ทำให้ทราบถึงลักษณะงานในช่วงก่อสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ว่างานที่แต่ละแห่งมีลำดับเวลาของการสร้างที่สอดคล้องกับลักษณะรูปแบบ และปัจจัยต่าง ๆ ในช่วงเวลานั้น ๆ อย่างเหมาะสม การศึกษาในลักษณะนี้จึงยังคงประโยชน์และมิได้ปิดกันเป็นบทสรุปที่ตายตัวสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยจึงปรารถนาอย่างยิ่งที่จะจุดประกายการศึกษาในหัวข้อนี้ให้แตกแขนงออกไปอีกเพื่อสร้างความกระจ่างในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยที่แท้จริงในอนาคตสืบไป

ไปภายหน้า
มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์